

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

**Ijtimoiy-gumanitar
fanlarning dolzarb
muammolari**

1/S-son (5-jild)

2025

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ 5/1 (5) - 2025

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

TOSHKENT-2025

BOSH MUHARRIR:

Isanova Feruza Tulqinovna

TAHRIR HAY'ATI:

07.00.00- TARIX FANLARI:

Yuldashev Anvar Ergashevich – tarix fanlari doktori, siyosiy fanlar nomzodi, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Mavlanov Uktam Maxmasabirovich – tarix fanlari doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Xazratkulov Abror – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti.

Tursunov Ravshan Normuratovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Xolikulov Axmadjon Boymahammadovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Gabrielyan Sofya Ivanovna – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Milliy Universiteti.

Saidov Sarvar Atabullo o'g'li – katta ilmiy xodim, Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, ilmiy tadqiqotlar bo'limi.

08.00.00- IQTISODIYOT FANLARI:

Karlibayeva Raya Xojabayevna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Nasirxodjayeva Dilafuz Sabitxanovna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Ostonokulov Azamat Abdukarimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent moliya instituti;

Arabov Nurali Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Azizov Sherzod O'ktamovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Bojxona instituti;

Xojayev Azizxon Saidaloxonovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Farg'ona politexnika instituti

Xolov Aktam Xatamovich – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Shadiyeva Dildora Xamidovna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b, Toshkent moliya instituti;

Shakarov Qulmat Ashirovich – iqtisodiyot fanlari

nomzodi, dotsent, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti

09.00.00- FALSAFA FANLARI:

Hakimov Nazar Hakimovich – falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Yaxshilikov Jo'raboy – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

G'aybullayev Otabek Muhammadiyevich – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Saidova Kamola Uskanbayevna – falsafa fanlari doktori, "Tashkent International University of Education" xalqaro universiteti;

Hoshimxonov Mo'min – falsafa fanlari doktori, dotsent, Jizzax pedagogika instituti;

O'roqova Oysuluv Jamoliddinovna – falsafa fanlari doktori, dotsent, Andijon davlat tibbiyot instituti, Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasini mudiri;

Nosirxodjayeva Gulnora Abdukaxxarovna – falsafa fanlari nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Turdiyev Bexruz Sobirovich – falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Buxoro davlat universiteti.

10.00.00- FILOLOGIYA FANLARI:

Axmedov Oybek Saporbayevich – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ko'chimov Shuxrat Norqizilovich – filologiya fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hasanov Shavkat Ahadovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Baxronova Dilrabo Keldiyorovna – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Mirsanov G'aybullo Qulmurodovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Salaxutdinova Musharraf Isamutdinovna – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, Samarqand davlat universiteti;

Kuchkarov Raxman Urmanovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent v/b, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yunusov Mansur Abdullayevich – filologiya fanlari nomzodi, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Saidov Ulugbek Aripovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi.

12.00.00- YURIDIK FANLAR:

Axmedshayeva Mavlyuda Axatovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Muxitdinova Firyuza Abdurashidovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Esanova Zamira Normurotovna – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan yurist, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hamroqulov Bahodir Mamasharifovich – yuridik fanlar doktori, professor v.b., Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti;

Zulfiqorov Sherzod Xurramovich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti;

Xayitov Xushvaqt Saparbayevich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Asadov Shavkat G'aybullayevich – yuridik fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Ergashev Ikrom Abdurasulovich – yuridik fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Utemuratov Maxmut Ajimuratovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Saydullayev Shaxzod Alixanovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hakimov Komil Baxtiyarovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yusupov Sardorbek Baxodirovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Amirov Zafar Aktamovich – yuridik fanlar doktori (PhD), O'zbekiston Respublikasi Sudyalar oliy kengashi huzuridagi Sudyalar oliy maktabi;

Jo'rayev Sherzod Yuldashevich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Babadjanov Atabek Davronbekovich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Normatov Bekzod Akrom o'g'li — yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Rahmatov Elyor Jumaboyevich — yuridik fanlar nomzodi, Toshkent davlat yuridik universiteti;

13.00.00- PEDAGOGIKA FANLARI:

Xashimova Dildarxon Urinboyevna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Ibragimova Gulnora Xavazmatovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Zakirova Feruza Maxmudovna – pedagogika fanlari doktori, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti huzuridagi pedagogik kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tarmoq markazi;

Kayumova Nasiba Ashurovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Qarshi davlat universiteti;

Taylanova Shoxida Zayniyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent;

Jumaniyozova Muhayyo Tojiyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ibraximov Sanjar Urunbayevich – pedagogika fanlari doktori, Iqtisodiyot va pedagogika universiteti;

Javliyeva Shaxnoza Baxodirovna – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti;

Bobomurotova Latofat Elmurodovna — pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti.

19.00.00- PSIXOLOGIYA FANLARI:

Karimova Vasila Mamanosirovna – psixologiya fanlari doktori, professor, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Hayitov Oybek Eshboyevich – Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti, psixologiya fanlari doktori, professor

Umarova Navbahor Shokirovna– psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Amaliy psixologiyasi kafedrasi mudiri;

Atabayeva Nargis Batirovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Shamshetova Anjim Karamaddinovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Qodirov Obid Safarovich – psixologiya fanlari doktori (PhD), Samarkand viloyat IIB Tibbiyot bo‘limi psixologik xizmat boshlig‘i.

22.00.00- SOTSILOGIYA FANLARI:

Latipova Nodira Muxtarjanovna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O‘zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri;

Seitov Azamat Po‘latovich – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O‘zbekiston milliy universiteti;

Sodiqova Shohida Marxaboyevna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O‘zbekiston xalqaro islom akademiyasi.

23.00.00- SIYOSIY FANLAR

Nazarov Nasriddin Ataqulovich –siyosiy fanlar doktori, falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent arxitektura qurilish instituti;

Bo‘tayeov Usmonjon Xayrullayevich –siyosiy fanlar doktori, dotsent, O‘zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri.

OAK Ro‘yxati

Mazkur jurnal Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2022-yil 30-noyabrdagi 327/5-son qarori bilan tarix, iqtisodiyot, falsafa, filologiya, yuridik va pedagogika fanlari bo‘yicha ilmiy darajalar yuzasidan dissertatsiyalar asosiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan.

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro‘yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” mas’uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog‘och ko‘chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog‘lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).

MUNDARIJA

07.00.00 – TARIX FANLARI

<i>Мадреймов Фархат Махсетбаевич</i> СОЦИАЛЬНАЯ ПОЛИТИКА В КАРАКАЛПАКСТАНЕ В 1920-1924 ГОДАХ	12-18
<i>Алимджанов Бахтиёр Абдихакимович</i> АНТРОПОЛОГИЯ ИМПЕРСКОЙ ВЛАСТИ: ХАКЕНТСКИЕ ЗЕМЛИ И АДВОКАТ С. ЛАПИН	19-23
<i>Чориев Шохрух Холтура угли</i> ИСТОРИОГРАФИЯ БАНКОВСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ТУРКЕСТАНСКОГО ГЕНЕРАЛ- ГУБЕРНАТОРСТВА В 40-90-Е ГОДЫ ХХ ВЕКА	24-35
<i>Najmiddinov Boburmirzo Zuhridin o'g'li</i> SOVET HOKIMIYATINING 1917-1943-YILLARIDA O'ZBEKISTON SSR DA AMALGA OSHIRGAN DINIY SIYOSATI	36-43
<i>Esonova Nilufar</i> SANOAT SOHASIDA XALQARO HAMKORLIK MUNOSABATLAR TARIXINING O'RGANILISHI: TAHLIL VA NATIJALAR (1991-2018-YILLAR)	44-47
<i>Qarshiyev Ahmad, Jumayev Abdimo'min, Bebitov Maqsud</i> DENOV BEKLIQIDA MAVJUD JOY NOMLARIGA OID MULOHAZALAR	48-55
<i>Qurbonov Abbos</i> MUSTAQILLIKNING DASTLABKI YILLARIDA QASHQADARYODA YENGIL SANOAT SOHASIDA AMALGA OSHIRILGAN ISLOHOTLAR VA ULARNING NATIJALARI	56-59
<i>Abduraimova Sabohat Ergash qizi</i> BUXORO AMRLIGI DAVRIDA CHIROQCHI BEKLIQI AHOLISINING TURMUSH TARZI	60-65

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

<i>Karjavova Xurshida Abdumalikovna</i> MAHALLA INSTITUTINING IJTIMOIIY-IQTISODIY RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI	66-73
<i>Pardayev Erkin Egamberdi o'g'li</i> XIZMAT KO'RSATISH KORXONALARIDA SIFATNI BOSHQARISHNING INNOVATSION USULLARI	74-82
<i>Palvanbayev Umidbek O'ktam o'g'li</i> O'ZBEKISTON POCHTA BOZORIDA XUSUSIY POCHTA KORXONALARINING TUTGAN O'RNI (BTS, DMS, EMU POCHTALARI MISOLIDA)	83-86
<i>Чинорова Шаҳодат Мансур кизи, Нормуродов Хусан Эшмаҳматович</i> ЗНАЧЕНИЕ ТАРГЕТИРОВАНИЯ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ В РАЗВИТИИ РЕГИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ	87-93
<i>Gabriel Ayodeji Ogunmola</i> GREEN BONDS: FINANCING RESOURCE CONSERVATION FOR A SUSTAINABLE FUTURE IN FARMING IN UZBEKISTAN	94-108

09.00.00 – FALSAFA FANLARI

<i>Rashidova Dilfuza Ganievna</i> XIX ASR O‘ZBEK SHOIRALARINING IJODIDA GUMANISTIK G‘OYALAR VA IJTIMOY-FALSAFIY QARASHLAR	109-113
<i>Ochilova Nigora Ruzimuratovna</i> GENDER TENGLIGINI TA‘MINLASHNING IQTISODIY-IJTIMOY OMILLARI	114-118
<i>Samadov Jonmurod</i> JALOLIDDIN RUMIY ASARLARIDA FALSAFIY TUSHUNCHALAR VA ULARNING ILMIY–METODOLOGIK TAHLILI	119-123
<i>Kdirbaev Baxadir Berdaxovich</i> AXBOROT JAMIYATI VA MEDIA-MADANIYATNING NAZARIY-FALSAFIY TUSHUNCHASI	124-131
<i>Kurbanbaeva Ulbosin Jumag‘alievna</i> EKOLOGIK XAVFSIZLIK TUSHUNCHASINING MOHIYATI VA XUSUSIYATLARI	132-136
<i>Narzukulova Ferangiz Rustamjonovna</i> ILMIY TIL VA FALSAFIY TERMINOLOGIYA: SHAKLLANISH VA RIVOJLANISH TENDENSIYALARI	137-141
<i>Xolmirzaev Xurshid Nakibillaevich</i> IJTIMOY-KASBIY FAOLIYAT JARAYONIDA SUN‘IY INTELLEKTNING INSON SALOHIYATIGA TA‘SIRI	142-148
<i>Султанов Бахтиёр Бахтиёрович</i> ОБРАЗ ФИЗИЧЕСКОЙ РАЗВИТОЙ, ГЕРОИЧЕСКОЙ ЛИЧНОСТИ В ЭПОХУ АНТИЧНОСТИ	149-153
<i>Bozorov Suxrob Komilovich</i> MA‘NAVIY TRANSFORMATSIYANING ISTIQBOLLARI: INNOVATSION G‘OYA VA LOYIHALAR	154-157
<i>Kimsanbayeva Shaxnoza Bakridinovna</i> MILLIY O‘ZLIK VA DINIY BAG‘RIKENGLIK: ZAMONAVIY JAMIYATDAGI O‘ZARO TA‘SIRLAR	158-163
<i>Muxamedjanova Lalixon</i> GLOBALASHUV VA MADANIYATLARARO ARALASHUV	164-172

10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI

<i>Isanova Feruza Tulqinovna</i> INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDAGI XALQARO HUQUQ SOHASIGA OID LEKSIK BIRLIKLARNING DIAKRON TADQIQI	173-180
<i>Mahmudova Umida Ural qizi</i> INTERNET DISKURSIDA FOYDALANILADIGAN EMOJILARNING LISONIY VA MADANIY JIHATLARI	181-189
<i>Madalov Navruz Ergashevich</i> IMPORTANT SUBJECTS OF COMPARATIVE AND CONTRASTIVE PHILOLOGICAL STUDIES AND TRANSLATION DIFFICULTIES OF STRUCTURAL–SEMANTIC MODELS OF PROVERBS	190-194
<i>Ubaydullayev Normuhammad Xasanovich</i> XOTIRANOMALARDA ZAMON VA MAKON MASALASI	195-198

<i>Ochilova Habiba Akramovna</i> ISSUES IN THE CLASSIFICATION OF QUESTION SENTENCE TYPES IN LINGUISTICS ...	199-207
<i>Muxammadiyeva Mashxura, Amirqulova Gulxayo</i> FILOLOGIK TADQIQOTLARNING ZAMONAVIY TIBBIY TARJIMA VA TALQINGA TA'SIRI	208-213
<i>Karabaeva Barno Bobir qizi</i> A COMPARATIVE ANALYSIS OF METAPHORICAL EXPRESSIONS REFLECTING PERCEPTION IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES	214-219
<i>Axunbabaeva Narqiza Xamidjanovna</i> ЛИНГВОПРАГМАТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПЕРЕВОДОВ ИСТОРИЧЕСКИХ И АРХАИЧНЫХ СЛОВ В ДОКУМЕНТАЛЬНО-ИСТОРИЧЕСКОЙ ПОВЕСТИ «ВЛАСТИТЕЛЬ СЕМИ СОЗВЕЗДИЙ»	220-226
<i>Turdaliyeva Shahnoza O'ktamovna</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDAGI SON-GIBRID MAQOLLARNING LEKSIK-SEMANTIK TAHLILI	227-236
<i>Mansurova Shohista Isroilovna</i> OT OBRAZI TUSHUNCHASI (ZAMONAVIY O'ZBEK VA JAHON ADABIYOTI MISOLIDA)	237-241
<i>Davranov Akmal Akramjonovich</i> IJTIMOIY TENGLIK TUSHUNCHASI (INGLIZ UTOPIYALARI VA O'ZBEK DOSTONLARI MISOLIDA)	242-246
<i>Yuldasheva Aziza Yuldashevna</i> TARJIMASHUNOSLIKDA PRAGMATIKANING O'RNI	247-252
<i>Mirvaliyeva Malika Zoid qizi</i> SEMANTIKANING TARJIMADAGI AHAMIYATI	253-257
<i>Sidiknazarova Zulfiya Mirsharapovna</i> JADID ADABIYOTI VA MODERNIZATSIYA JARAYONLARI	258-262
<i>Ruzibayeva Aziza Kahramanovna</i> THE MOOD OF LONGING FOR FREEDOM IN THE AGE OF BYRON	263-266
<i>Narzikulova Rayhona Ahmadovna</i> THE PRAGMATIC FUNCTIONS OF IRONY	267-271
<i>Najmiddinov Muhammadjon</i> O'ZBEK TILIDA KO'P MA'NOLILIK, SINONIMIYA, OMONIMIYA VA ULARNING ELEKTRON TEZAVURUSDA AKS ETISHI	272-278
<i>Achilov Oybek Rustamovich</i> LEKSIK-SEMANTIK DEVIATSIYA ILGARI SURISH VOSITASI SIFATIDA	279-284
<i>Tashpulatova Mukambar Axmetovna</i> KOMPYUTER LINGVISTIKASI VA SUN'IY INTELLEKTNING TILGA TA'SIRI	285-289
<i>Normamatov Farrux, Toshpo'latova Xusniya</i> GLOBAL KESIMDA INGLIZ MADANIYATINING LINGVOKULTUROGIK JIHATLARI	290-293
<i>Shonazarova Gulnoza, Madiyeva Madina</i> THE ROLE OF INTERNET RESOURCE IN IMPROVING TEACHING FOREIGN LANGUAGE: METHODOLOGICAL ANALYSIS AND PRACTICAL RECOMMENDATIONS	294-297

<i>Jo'rayeva Lola Tolibdjonovna</i> IJTIMOIY TARMOQLARDA NEOLOGIZMLARNING BUGUNGI KUNDAGI QO'LLANILISHI	298-302
<i>Saitxanova Aziza Xolmuxamedovna</i> TA'M VA TIL O'RTASIDAGI MUVOZANAT: TAOM DISKURSINING TARJIMA QIYINCHILIKLARI VA YECHIMLARI	303-307
<i>Axmedov Shaxzod, Nazarov Vafokul</i> NEOLOGIZMLAR TADQIQI TARIXIGA DOIR	308-312
<i>Mustafayeva Sojida Ulashevna</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILLARDA MERONIMIK MUNOSABATLI SO'ZLARNING LEKSIKOGRAFIK TALQINLARI	313-321
<i>Buriyeva Muxayyo Zokir qizi</i> COMPARATIVE ANALYSIS OF MEAT IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES	322-326
<i>Berdiqulova Shaxnoza Ruziqulovna</i> YORDAMCHI SO'ZLARNING SHAKLIY XUSUSIYATLARIGA KO'RA TURLARI VA YASALISHI: BOG'LOVCHILAR	327-330
<i>Shokirova Gulbahor Alimovna</i> NEMIS TILINI O'QITISHDA YANGI YONDASHUVLAR	331-334
<i>Najmidinova Nafisa Ulja qizi</i> O'ZBEK TILIDA SO'ZLASHUVCHILARGA ITALYAN TILINI O'RGATISHDAGI MUAMMOLAR VA ULARNING YECHIMLARI	335-339
12.00.00 - YURIDIK FANLAR	
<i>Утемуратов Махмут Ажимуратович</i> СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ ТРАНСФОРМАЦИИ ПРАВА (ОТ ТРАДИЦИОННОГО К ЦИФРОВОМУ ПРАВУ)	340-344
<i>Masadikov Sherzodbek</i> ENFORCEMENT OF ARBITRATION AGREEMENT UNDER UZBEK LAW	345-351
<i>Alieva Kamola Ravshanovna</i> ONLINE GENDER-BASED VIOLENCE IN UZBEKISTAN: GAPS IN LEGISLATION AND THE PATH FORWARD	352-363
<i>Utebaev Salamat Maqsetbay o'g'li</i> KONTRABANDA UCHUN JAVOBGARLIK TO'G'RISIDAGI QONUNCHILIK EVOLYUTSIYASI: TARIXIY-HUQUQIY TAHLIL	364-372
<i>Ходжаева Ширин</i> ЮРИДИЧЕСКАЯ ПРИРОДА ВСЕМИРНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ В СИСТЕМЕ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА	373-378
<i>Каюмова Асаля Султномуродовна</i> ЭЛИТА ИНДУСТРИИ ВЕНЧУРНОГО КАПИТАЛА	379-384
<i>Mirzaraximov Baxtiyor, Shokirov Bobur</i> ZAMONAVIY TASHKILOTLARDA KIBERXAVFSIZLIK STRATEGIYALARINING SHAKLLANISHI VA SAMARADORLIGI: MA'LUMOTLARNI HIMOYA QILISH CHORALARINING RIVOJLANISHI VA NATIJADORLIGI TAHLILI	385-392

<i>Суннатиллаева Сарвиноз Иззатулло кизи</i> ДИСКРЕЦИОННЫЕ ПОЛНОМОЧИЯ В ЕВРОПЕЙСКОМ СОЮЗЕ И СОВЕТЕ ЕВРОПЫ: ПРЕДЕЛЫ, КОНТРОЛЬ И СУДЕБНАЯ ПРАКТИКА	393-400
<i>Dilboboyev Nozimbek</i> CHET ELLIK INVESTORLARNING HUQUQIY MAQOMI HAMDA ULARNI DAVLAT TOMONIDAN QO'LLAB-QUVVATLASH BO'YICHA IMTIYOZ VA PREFERENSIYALAR BERISH	401-406
<i>Raximbayev O'tkir Fayzullayevich</i> YANGI O'ZBEKISTONDA TURIZM SOHASIDAGI QONUNCHILIKNI TAKOMILLASHTIRISH MASALASIGA NAZAR	407-414
<i>Ubaydullayev Abror Qutpilla o'g'li</i> HOZIRGI ZAMON ISLOM MOLIYA HUQUQI VA AN'ANAVIY HUQUQIY TIZIMLAR O'RTASIDAGI QIYOSIY-HUQUQIY TAHLIL VA UNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	415-423
<i>Zokirov Sardorjon Karimjon ugli</i> PROCEDURAL FEATURES OF PARTICIPATION DEFENSE COUNSEL AT THE PRELIMINARY INVESTIGATION	424-430
<i>Axmedova Guliruxsor Ravshanovna</i> BOLANI OLIB BERISH VA UCHRASHTIRISH BILAN BOG'LIQ ISHLARNI KO'RIB CHIQUISH BO'YICHA SUD VA HUQUQIY AMALIYOTNING DOLZARB MUAMMO VA YECHIMLARI	431-436
<i>Zoilboyev Javlon Karimjon o'g'li</i> MA'MURIY SUD ISHLARINI YURITISHDA QONUNIY KUCHGA KIRGAN SUD HUJJATLARINI YANGI OCHILGAN HOLATLAR BO'YICHA QAYTA KO'RISH YUZASIDAN ISH YURITISH MAZMUNI	437-441
<i>Hakimov Sunnat Furqat o'g'li</i> SPORT JAMOAT BIRLASHMALARINING HUQUQIY TAHLILI	442-445
<i>Файзиев Фарход Фуркат угли</i> ЗНАЧИМОСТЬ ЭЛЕКТРОННОЙ ТОРГОВЛИ В СОВРЕМЕННЫХ ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВЫХ УСЛОВИЯХ	446-452
<i>Файзиева Гулрух Мухаммади кизи</i> МЕХАНИЗМЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРАВА НА НЕПРИКОСНОВЕННОСТЬ ЖИЛИЩА	453-459
13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI	
<i>Polvonov Baxtiyor Zaylobidinovich</i> TIBBIYOT UNIVERSITETLARIDA «MODDALARNING NURLANISH SPEKTRINI O'RGANISH» MAVZUSINI IT TECHNOLOGIYALAR ASOSIDA NAMOYISH ETISH MASALALARI	460-466
<i>Hamdamova Nozima Muqimovna</i> BO'LAJAK TECHNOLOGIYA FANI O'QITUVCHISI KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI	467-475
<i>Zulfixarov Ilxom Maxmudovich, Zulfikorova Munajat Mirzaxmatovna</i> IQTISODIY-IJTIMOYIY GEOGRAFIK BILIMLAR BERISHDA MATEMATIK METODLARDAN FOYDALANISH	476-481
<i>Qurbonova Nigina Boboxo'jayevna</i> ESDALIKLAR — SADRIDDIN AYNIYNING UMR VA XOTIRA KITABI	482-488

<i>Toshtemirova Saodat Abdurashidovna</i> KLAUSTER TIZIMIDA TARIX FANLARINI O'QITISHNING PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI	489-494
<i>Inoyatov Odiljon Sabitovich</i> TEKISLIKLARNING O'ZARO PARALLELLIGI	495-500
<i>Жумамуратова Аибахар Нурмуханбетовна</i> СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕХАНИЗМА РАЗВИТИЯ КОГНИТИВНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ У БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НА ОСНОВЕ МЕЖДИСЦИПЛИНАРНЫХ СВЯЗЕЙ	501-508

Received: 15 February 2025
Accepted: 20 February 2025
Published: 25 February 2025

Article / Original Paper

COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS OF MODERN ISLAMIC FINANCIAL LAW AND TRADITIONAL LEGAL SYSTEMS AND ITS SPECIFIC FEATURES

Ubaydullayev Abror Qutpilla o'g'li

Doctoral candidate at Tashkent State University of Law

Email: aubaydullayev227@gmail.com

Abstract. This article provides a detailed and gradual analysis of the interconnection and distinctions that have emerged over the past centuries between Islamic financial law and traditional legal systems. It also examines the influence of legal systems based on the European continental and common law traditions on Muslim countries, their legal specificities, and financial-legal frameworks. In particular, a comparative legal analysis is conducted on the approaches of the Anglo-Saxon and Romano-Germanic legal families to financial legislation, taxation, and budget issues in relation to the general principles and norms of Islamic financial law.

Keywords: law, approach, tax, code, system, economy, finance.

HOZIRGI ZAMON ISLOM MOLIYA HUQUQI VA AN'ANAVIY HUQUQIY TIZIMLAR O'RTASIDAGI QIYOSIY-HUQUQIY TAHLIL VA UNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Ubaydullayev Abror Qutpilla o'g'li,

o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada islom moliya huquqi va an'anaviy huquqiy tizimlar o'rtasidagi so'nggi asrlarda yuzaga kelgan bog'liqlik hamda o'zaro farqlanishlar batafsil hamda tadrijiy tahlil qilingan. Shuningdek, Yevropa kontinental hamda umumiy huquq oilasi negizidagi tizimlarning musulmon mamlakatlariga, ularning huquqiy o'ziga xosligiga, moliyaviy-huquqiy tizimlariga ta'siri tahlil qilingan. Jumladan, anglo-sakson hamda roman-german huquqiy oilalarining moliya qonunchiligi, soliq, budjet masalalariga yondashuvining islom huquqi moliya institutidagi umumiy qoida hamda tamoyillar bilan qiyosiy-huquqiy tahlili amalga oshiriladi.

Kalit so'zlar: huquq, yondashuv, soliq, kodeks, tizim, iqtisodiyot, moliya.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V5SI1Y2025N64>

Bugungi kunda aksariyat musulmon davlatlari G'arbning huquqiy tizimlaridan birini qabul qilgan. Bu esa uzoq vaqt davomida mustahkam va to'laqonli huquqiy tizim shakllanmasligiga olib kelgan. Natijada, zamonaviy sharoitda Islomiy tijorat huquqini qo'llab-quvvatlaydigan huquqiy infratuzilma yetarlicha rivojlanmadi.

Hozirda Islomiy moliya tizimi shakllanib, turli moliyaviy shartnomalar amaliyotga joriy etilmoqda. Biroq, bu jarayon ko'pincha Islom huquqi asoslariga yot bo'lgan huquqiy muhitda kechmoqda. Hatto shaxslar Islomiy shartnomalardan foydalanishga tayyor bo'lsalar ham, ularning mazmun-mohiyatini to'g'ri talqin qilish va ijro etish uchun zarur qonuniy asoslar yoki maxsus sudlar yetishmaydi. Shu bois, Islom huquqining zamonaviy moliyaviy operatsiyalarda samarali qo'llanilishini ta'minlash uchun huquqiy infratuzilmani rivojlantirish, uni Islomiy moliyaning o'ziga xos talablariga moslashtirish nihoyatda muhimdir.

Islom moliya huquqi shariat tamoyillariga asoslangan bo'lib, Rim huquqi va umumiy huquq tizimlaridan keskin farq qiladi. Uning markazida axloqiy tamoyillar, adolat va tenglik yotadi. Ushbu tizim ekspluatatsion yoki zararli deb hisoblangan amaliyotlarni, jumladan, ribo (foiz) va g'ararni (haddan tashqari noaniqlik) qat'iy taqiqlaydi. So'nggi yillarda global iqtisodiyot jadal rivojlanar ekan, islom moliyasi ham sezilarli o'sishga erishdi va diniy hamda axloqiy qadriyatlarga mos keladigan muqobil iqtisodiy model sifatida shakllandi. Islom moliya huquqi shariat tamoyillariga asoslangan bo'lib, Rim huquqi va umumiy huquq tizimlaridan keskin farq qiladi. Uning markazida axloqiy tamoyillar, adolat va tenglik yotadi. Ushbu tizim ekspluatatsion yoki zararli deb hisoblangan amaliyotlarni, jumladan, ribo (foiz) va g'ararni (haddan tashqari noaniqlik) qat'iy taqiqlaydi. So'nggi yillarda global iqtisodiyot jadal rivojlanar ekan, islom moliyasi ham sezilarli o'sishga erishdi va diniy hamda axloqiy qadriyatlarga mos keladigan muqobil iqtisodiy model sifatida shakllandi.

Shu bilan birga, islom moliyasi asrlar davomida dunyo moliya tizimiga asos bo'lib kelgan Rim huquqi va umumiy huquq bilan o'zaro aloqaga kirishganda muayyan qiyinchiliklarga duch kelmoqda. Chunki bu tizimlarning huquqiy asoslari va tamoyillari bir-biridan farq qiladi. Islom moliyasi xavf-xatarlarni bo'lishish, foyda va zararlarni adolatli taqsimlash hamda jamiyat farovonligini oshirishga qaratilgan. Aynan shu tamoyillar musulmon bo'lmagan davlatlarda ham qiziqish uyg'otmoqda, natijada sukuk (islomiy obligatsiyalar) va takoful (islomiy sug'urta) kabi moliyaviy vositalar dunyo bo'ylab tobora keng tarqalmoqda.

Biroq, islom moliyasini global moliya tizimlariga integratsiya qilish oson kechmayapti. Shariat qoidalarini an'anaviy moliyaviy tartib-qoidalar bilan uyg'unlashtirish, soliq tizimi, biznes amaliyotlari va korporativ boshqaruvga tatbiq etish borasida turli muammolar yuzaga chiqmoqda. Islom moliyasi o'z aktivlarini oshirib, jahon moliya bozorida tobora muhim o'rin egallab borar ekan, uning Rim huquqi va umumiy huquq tizimlari bilan o'zaro munosabatlari, iqtisodiy oqibatlari va kelajakdagi yo'nalishlarini chuqurroq o'rganish zarurati ham ortib bormoqda.

Islom huquqining moliya sohasidagi tartibga solish imkoniyatlarini G'arb huquq tizimlari bilan qiyoslab o'rgangan taniqli iqtisodchi-huquqshunos Syukiyanen ushbu o'zaro ta'sirni ijobiy baholaydi. Uning fikricha, bu jarayon natijasida turli huquqiy tizimlar bir-birini boyitib, rivojlanishiga turtki beradi.

Olinga ko'ra, G'arb yuristlari ko'pincha islom huquqidan o'z manfaatlariga mos keladigan jihatlarni qabul qiladi, lekin ular uchun noqulay bo'lgan tamoyillarni inkor etadi yoki chetlab o'tadi. Masalan, islom moliyasida foizga qat'iy taqiq qo'yilgan bo'lsa-da, bu tamoyil ko'pincha butunlay inkor qilinadi, chetlab o'tiladi yoki faqat qisman tatbiq etiladi. Natijada, islomiy moliya tizimi shariat tomonidan ma'qullangan moliyalashtirish usullarini qo'llaydigan turli moliya institutlarining umumiy yig'indisiga aylanmoqda yoki an'anaviy moliya tizimlarining ayrim elementlari islomiy moliya tamoyillariga moslashtirilib, o'ziga xos taqlid yaratilmoqda. [1]

Shunga qaramay, islomiy moliya tizimi ba'zi tadqiqotchilarga ko'ringanidan ancha keng qamrovli. Uning imkoniyatlari faqatgina foizdan qochish mexanizmlari bilan chegaralanib qolmaydi. Moliya tushunchasi davlatning moliyaviy munosabatlar ishtirokchisi sifatidagi faoliyatini ham qamrab oladi. Biroq bugungi kunda ko'plab mamlakatlarda islomiy moliya tizimining ayrim elementlari mavjud bo'lsa-da, davlatga bu jarayonda faqatgina cheklangan tartibga soluvchi rol berilgan, xolos.

Mashhur olim Renat Bekkin ham Syukiyanenning islom moliya huquqida davlatning ishtiroki haqidagi fikrlarini qo'llab-quvvatlab, bu masalaga o'z nuqtai nazarini bildiradi. Unga ko'ra, davlat islomiy iqtisod konsepsiyasida G'arb siyosiy iqtisodiyoti klassiklari tasvirlagan «tungi qorovul» rolini bajarmaydi. Aksincha, u tartib buzilish hollari yuzaga kelganida darhol paydo bo'ladigan, biroq odatda faol aralashmaydigan politsiyachiga o'xshaydi. [2]

Davlat iqtisodiy sohada shariat qoidalariga rioya qilinishini nazorat qilishda muhim rol o'ynaydi va buni xisba kabi institutlar orqali amalga oshiradi. Bu esa uning iqtisodiy jarayonlarga bevosita aralashishidan ko'ra, tartibni saqlash va huquqiy muvozanatni ta'minlashga ko'proq yo'naltirilganligini ko'rsatadi.

Zamonaviy sharoitlarda davlatning shariat talablariga muvofiq moliyaviy faoliyatdagi ishtirokiga doir huquqiy jihatlar musulmon-huquqiy doktrinasida yetarlicha o'rganilmagan, ayniqsa xususiy islomiy moliya (islomiy bankchilik, islomiy sug'urta va h.k.)ga nisbatan kamroq tahlil qilingan. Professor L.R. Syukiyanen so'nggi o'n yilliklarda u «zamonaviy islom iqtisod (yoki tadbirkorlik) huquqi» deb atagan alohida qoidalar to'plami shakllanganini qayd etadi. Bizga ko'ra, fiqhda islomiy iqtisodiyot va moliyaning huquqiy asoslarini ko'rib chiqishda islomiy moliya huquqini tadqiq qilish hamda davlatning yuqorida ta'kidlangan moliyaviy faoliyatini ushbu tadqiqot doirasiga kiritish to'g'riroq bo'ladi.

G'arb tadqiqotchilari musulmon huquqini o'rganishga kirishganda, odatda, uning o'ziga xos tuzilishi bilan bog'liq muammolarga duch kelishadi. Chunki ushbu huquqiy tizim G'arb huquqiy an'alariga unchalik mos kelmaydi. Ba'zan tadqiqotchilar o'zlari yaxshi bilgan huquqiy mantiqqa asoslanib tahlil yuritishga intilishadi va natijada musulmon huquqining asl mohiyatini buzib ko'rsatishadi. Shunday holatlarda mavjud bo'lmagan huquqiy sohalar "yaratiladi" yoki turli institutlar sun'iy ravishda kiritiladi. Natijada, musulmon huquqining tarixiy rivojlanishi davomida shakllangan tabiiy tuzilma e'tibordan chetda qoladi.

Bu masala XIX asrda rus islom huquqi tadqiqotchisi N. Tornau tomonidan ham ta'kidlangan edi. U o'zining «Islom huquqshunoslik tamoyillari bayoni» asarida G'arb tadqiqotchilari musulmon huquqining tabiiy rivojlanish logikasiga mos kelmaydigan yondashuvlarni qo'llayotganini qayd etgan. [3]

Shu bilan birga, huquqshunos olim G.M.Kerimov D'Ossonning islom huquqining tarkibini o'zgartirishga bo'lgan urinishi ham muvaffaqiyatsiz chiqqanini ta'kidlaydi. D'Osson butun huquqiy tizimni G'arbiy yuridik an'analarga mos keladigan kodekslarga — diniy, siyosiy, harbiy, fuqarolik, sud va jinoiy huquqqa ajratishga harakat qilgan. Ammo bu islom huquqining o'zaro bog'liq bo'limlari orasidagi uzviylikni buzgan. Masalan, zakot va dushmanlarga qarshi urush kabi masalalar siyosiy yoki harbiy kodeks tarkibiga kiritilgan bo'lsa, g'asb (noqonuniy egalik qilish) Yevropa an'anasiga ko'ra jinoiy kodeksga joylashtirilgan. Holbuki, musulmon huquqida bu fuqarolik huquqi doirasida ko'riladigan masala bo'lib, jinoyat yoki axloqiy jazo choralari bilan bog'liq emas. [4]

Renat Bekkin ham ushbu masalani yoritib, G.M. Kerimovning "Shariat. Musulmonlar hayotining qonuni" asariga tayanadi. Unga ko'ra, g'asb masalasi noto'g'ri ravishda "Shariatda jazo choralar" bo'limida keltirilgan, holbuki, musulmon huquqida bu mulkiy huquq munosabatlari doirasida ko'rib chiqiladi. Bekkin, shuningdek, Kerimovning mulk huquqi va soliqlarni bitta bo'limga birlashtirganiga e'tibor qaratib, bunday yondashuv islom huquqining tabiiy tizimiga mos kelmasligini ta'kidlaydi. Chunki meros, vaqflar, ijara, soliqlar va

dehqonchilik kabi masalalar fiqhning turli bo'limlariga tegishli bo'lib, ularni sun'iy ravishda birlashtirish noaniqlik va chalkashliklarga olib kelishi mumkin. [5]

Shunday qilib, musulmon huquqining tabiiy tuzilishini o'zboshimchalik bilan qayta talqin qilish yoki G'arb huquqiy mantiqqa moslashtirish natijasida uning mohiyati yo'qolishi mumkin. Bu esa, ushbu huquqiy tizimni aniq va haqqoniy o'rganish yo'lida jiddiy to'siq bo'lib qoladi.

Ba'zi tadqiqotchilar qit'a huquq tizimidagi an'anaviy sohaviy bo'linishga asoslanib, shariatda ham "fuqarolik huquqi" tushunchasini ilgari surishadi. Masalan, M.I. Sadag'dor o'zining "Islom fuqarolik huquqi" nomli tadqiqotida bu soha doirasiga nafaqat mulk va majburiyat munosabatlarini, balki oilaviy va meros huquqi qoidalarini ham kiritadi.[6] Biroq, boshqa bir qator mualliflar meros huquqini mustaqil sohaga ajratib ko'rsatishadi. Fiqh an'analariga ko'ra esa, nikoh va oila munosabatlari "Shaxsiy holat huquqi" (haqq al-halāh al-shakhsiyyah) deb nomlangan bo'limda ko'rib chiqiladi.

Albatta, fikrimizcha, Islom huquqining muomalat deb ataluvchi bo'limi tadqiqotchilar uchun ayniqsa murakkablik tug'diradi. Ushbu bo'lim shariat tomonidan tasdiqlangan shartnomalar tuzish shartlari va tartiblarini belgilovchi huquqiy normalarni o'z ichiga oladi. Shu sababli, ba'zi tadqiqotchilar uni "shartnoma huquqi" deb atashadi. Hatto muomalatni "fuqarolik huquqi" deb tarjima qilish hollari ham uchraydi.

Biroq, bu yondashuv to'liq aniq emas, chunki klassik islom huquqida bunday bo'lim mavjud emas va uning mavjud bo'lishi ham mumkin emas. Fiqh tizimi qit'a huquq tizimidagi odatiy bo'linish tamoyillariga mos kelmaydi. Islom huquqining o'ziga xos tuzilishi, uning tarixiy rivojlanishi va asosiy manbalarining tabiati shunday yondashuvlarni ehtiyotkorlik bilan ko'rib chiqishni talab qiladi.

Islom huquqiy doktrinasida "muomalat" xarakteridagi barcha normalar uchta asosiy huquqiy to'plamga bo'linadi:

- **Shaxsiy maqom huquqi (al-ahval ash-shahsiya)** – oilaviy va meros huquqini qamrab oladi.
- **Shartnomalar huquqi (mu'amalat)** – tijorat va shartnoma munosabatlarini tartibga soladi.
- **Delikt huquqi ('ukubat)** – huquqbuzarlik va ularga nisbatan qo'llaniladigan jazolarni belgilaydi.

Bundan tashqari, islom huquqi tarixiy rivojlanish jarayonida yana uchta asosiy bo'lim shakllangan:

- **Hokimiyat normalari (al-ahkam as-sultaniya)** – davlat boshqaruvi va siyosiy-huquqiy tizimga oid qoidalarini qamrab oladi.
- **Sud huquqi** – nizolarni hal qilish tartibini belgilaydi.
- **Xalqaro huquq (siyar)** – musulmon va g'ayri-musulmon davlatlar o'rtasidagi munosabatlarni tartibga soladi.

Moliyaga oid qoidalar esa ushbu bo'limlar bo'ylab keng tarqalgan. Misol uchun:

- **Zakot va shariatga muvofiq soliq va to'lovlar** "Ibodot" (ibodat) bo'limida tartibga solingan bo'lsa-da, ularning yig'ilishi va taqsimlanishi "Hokimiyat normalari" hamda "Xalqaro huquq" bo'limlari bilan ham bog'liq.
- **Davlat g'aznasi (bayt ul-mol) va budjet masalalari** "Hokimiyat normalari" bo'limiga tegishli.

- **Iqtisodiy nizolar hamda davlat va shaxslar o'rtasidagi moliyaviy bahslar** “Sud huquqi” doirasida ko'rib chiqiladi.
- **Qimmatli qog'ozlar va investitsiya munosabatlariga doir normalar** “Shartnomalar” (mu'amalat) bo'limiga tegishli hisoblanadi.

Shunday qilib, islom huquqida moliyaviy munosabatlar turli bo'limlarga singdirilgan bo'lib, ular bir-biri bilan uzviy bog'liq holda faoliyat yuritadi.

Fransiya, Germaniya va ko'pgina Lotin Amerikasi mamlakatlarida keng tarqalgan roman-german huquqiy tizimlari moliyaviy va huquqiy hayotning har bir jihatini tartibga soladigan keng qamrovli huquqiy kodekslarga asoslanadi. Ushbu tizimlar kodifikatsiyalangan qonunlarga qat'iy rioya qilish bilan ajralib turadi, bu esa barqarorlik va oldindan aytib berish imkonini beradi. [7]

Haqiqatdan ham roman-german huquq tizimida qonunlar kodifikatsiyalangan bo'lib, ular yaxlit va izchil kodekslar shaklida bayon etiladi hamda huquqiy bo'shliqlarga deyarli yo'l qo'ymaydi. Ushbu tizimda kodekslar aniq ta'riflardan ko'ra, asosiy tamoyillarni umumiy va qisqa iboralar orqali ifodalaydi. Bunday yondashuv qonunning asosiy manbai sifatida kodekslarning tizimli va mukammal tuzilishini ta'minlaydi.

Tadqiqotchi olim Gazizovaga ko'ra, roman-german huquq tizimida qonunlar kodekslarni to'ldiruvchi va yakunlovchi vosita sifatida xizmat qiladi. Bunga qarama-qarshi ravishda, islom moliya huquqi o'z asoslarini Qur'on, Sunnat, Ijmo (umumiy konsensus) va Qiyos (analogik mulohaza) kabi manbalardan oladi.

Islom moliya huquqining moslashuvchanligi ijtihod – ya'ni, zamonaviy moliyaviy tizimlar kontekstida shariatni talqin qilish imkonini beruvchi mustaqil mulohaza qilish tamoyiliga asoslanadi. Bu esa shariat qoidalarini yangi sharoitlarga moslashtirish va rivojlantirish imkonini beradi. [8]

Islom huquqi va roman-german huquqi tizimlari o'rtasidagi eng muhim farqlardan biri, islom moliyasida ribo (foiz)ning taqiqlanishi bilan bog'liq. Roman-german tizimida foiz kapitaldan foydalanish uchun qonuniy tarzda kreditorlarni kompensatsiya qilish usuli sifatida qabul qilingan, islom huquqida esa bu ekspluatatsion va adolatsiz deb hisoblanadi. O'rniga, islom moliyasida invertiruvchilarni xavflarni va foydalarni taqsimlashga asoslangan mudaraba (foйда bo'lishish) va mushoraka (shariklik) kabi mexanizmlar ishlatiladi, bu esa adolat va o'zaro manfaatni targ'ib qiladi.

Roman-german tizimi davlatning iqtisodiy ehtiyojlarini qondirish uchun soliqlarni belgilaydi, masalan, daromad solig'i, korporativ soliq va QQS (qo'shilgan qiymat solig'i). Ushbu soliqlar dunyoviy xarakterga ega va diniy majburiyatlar bilan bog'liq emas. Bunga qarshi, islom moliyasida zakot tamoyili mavjud bo'lib, bu ijtimoiy adolatni ta'minlash va boylikni qayta taqsimlashga qaratilgan xayriya majburiyatidir. Zakot odatda shaxsning boyligining belgilangan foiziga teng bo'lib, kambag'allarni qo'llab-quvvatlash, qashshoqlikni kamaytirish va jamoat farovonligini yaxshilashga yo'naltirilgan.

Roman-german huquq tizimlari davlat ehtiyojlarini qondirishga intilsa, islom huquqi biznes amaliyotlariga axloqiy va diniy majburiyatlarni birlashtiradi. Zakotning ikki tomonlama yondashuvi islom moliyasini iqtisodiy va ma'naviy maqsadlar birlashadigan tizim sifatida ajratib turadi. Islom moliyasida shariatga mos keladigan biznes faoliyati sohalari qat'iyon belgilangan, masalan, alkohol, qimor va cho'chqa go'shti ishlab chiqarish kabi sohalari

taqiqlangan. Roman-german tizimida esa, axloqiy yoki diniy nuqtai nazardan qat'i nazar, qonuniy faoliyatni amalga oshirish mumkin.

Shariatga muvofiq qolish uchun islomiy moliyaviy institutlar ijara (lizing) va takoful (islomiy sug'urta) kabi muqobil moliyaviy mahsulotlar yaratgan. Bu mahsulotlar zamonaviy moliya bozorlarida ishlashni ta'minlaydi va axloqiy me'yorlarga rioya qilish imkoniyatini beradi. Masalan, ijara shartnomasida bank aktivni sotib olib, mijozga ijaraga beradi va mulk shartnoma to'liq bajarilgunga qadar bankda qoladi, bu esa foizlardan saqlanishni ta'minlaydi.[9]

Islom moliyasida g'ararning (noaniqlik) taqiqlanishi moliyaviy operatsiyalarning aniqligini ta'minlaydi, shartnomalar oldindan aniq bo'lishi kerak va tomonlar ularni to'liq tushunishi zarur. Bu esa roman-german tizimlaridan farq qiladi, chunki an'anaviy tizimda derivativlar kabi spekulativ moliyaviy asboblarga ko'pincha amaliyotda qo'llaniladi. Islomiy banklar foiz asosidagi kreditalardan qochib, xavfni kamaytirish uchun murabaha (belgilangan ustama bilan sotish) tizimidan foydalanadilar. Murabaha shartnomasida bank aktivni sotib olib, mijozga ustama bilan sotadi, bu esa o'zgaruvchan foiz stavkalaridan kelib chiqadigan noaniqlikni bartaraf etadi. Bu metod shaffoflik va barqarorlikni ta'minlab, ham bank, ham mijoz uchun foydali bo'ladi.

Umumiy huquq (common law) va islom huquqi o'rtasidagi farqlanishlar haqida gapiradigan bo'lsak, Umumiy huquq tizimi, AQSh va Buyuk Britaniya kabi mamlakatlarda keng tarqalgan bo'lib, sud pretsedentlariga asoslanadi. Bu shuni anglatadiki, yuqori sudlarning qarorlarini quyi sudlar bajonidil qabul qiladi, va tizim ish huquqi orqali rivojlanadi. Biroq, islom huquqi sud pretsedentlariga asoslanmaydi. Buning o'rniga, olimlar shariatni zamonaviy talqinlar asosida fatvo (huquqiy qarorlar) chiqaradilar. Bu esa islomiy moliyaning yangi moliyaviy vositalar va mahsulotlarga moslashishini osonlashtiradi.

Bekkinga ko'ra, Anglo-sakson tizimi asosidagi umumiy huquq va islom huquqi o'rtasidagi farq soliqqa oid munosabatlarda ham ko'rinadi. Mashhur iqtisodchi Bekkingning fikricha, anglo-sakson tizimi qo'llaniladigan mamlakatlarda, xususan, Rossiyada, soliqlar daromadlarga solinadi. Soliqlar tuzilmasida eng katta ulushni qo'shilgan qiymat solig'i, foyda solig'i va jismoniy shaxslarning daromad solig'i kabi soliqlar egallaydi. Soliq oqimlari, odatda, budjet tizimi darajalari orqali taqsimlanadi va qayta taqsimlanadi. Bu esa yig'ilgan moliyaviy resurslarni funksional va iqtisodiy maqsadlar bo'yicha tegishli subyektlarga yo'naltirish imkonini beradi.

Bunday holatda, budjet mablag'lari yagona moliyaviy mexanizm orqali o'tadi va uning bo'limlari bir-biri bilan bog'liq bo'ladi. Bu tizimning o'ziga xos xususiyatlarini yaratadi va davlat iqtisodiyotining turli sohalariga ta'sir qiladi. [10]

Dastlab bu yaxshi yechimdek tuyuladi, lekin:

— Birinchidan, moliyaviy resurslarning davlat qo'lida markazlashuvi, aholining etnomadaniy xususiyatlariga qarab, korrupsiyani yuzaga keltiruvchi omillardan biri hisoblanadi;

— ikkinchidan, anglo-sakson soliq tizimi modeli tizimli, ya'ni bartaraf etib bo'lmaydigan kamchiliklarga ega ekanligini tan olmaslik mumkin emas. Ular A. Smit, A. Vagner, A. Leffler va X. Haller tomonidan shakllantirilgan soliq tizimining ratsionallik tamoyillaridan kelib chiqadi.

Zamonaviy anglo-sakson soliq tizimiga moslashuvchan bo'lmagan elementlar, masalan, elektron pullar va kraudfanding kabi yangi omillar, jiddiy qiyinchiliklarni yuzaga keltirmoqda.

Bu yangi moliyaviy vositalar soliq tizimining an'anaviy strukturasi va usullariga moslashishini murakkablashtiradi. Islom iqtisodiyotida esa soliqqa tortish tizimi nafaqat iqtisodiy va huquqiy ehtiyojlarga, balki diniy va madaniy an'analarga asoslanadi.

Islomda soliqqa tortish asosan mulkka nisbatan amalga oshiriladi, daromadlarga emas. Tarixiy jihatdan, islomiy davlatlarda soliqqa tortishning asosiy yo'nalishi mulkni soliqqa olishga qaratilgan. Islom soliq tizimi, foyda emas, balki kapitalni soliqqa tortadi. Bu shuni anglatadiki, oddiy odam yil oxirida qolgan mol-mulkiga soliq to'laydi, bu esa iqtisodiyotga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. [11]

Islom iqtisodiyotida davlat jamiyat a'zolarining asosiy ehtiyojlarini qondirish uchun mablag' yig'ishning muhimligini ta'kidlaydi. Prinsp sifatida, jamiyat uchun zarur bo'lgan har qanday jamoat mulki umumiy foydalanishdagi obyekt hisoblanadi. Agar resursni topish yoki undan foydalanish qiyin bo'lsa, u qayta ishlashni talab qiladi. Bunday resurslar davlat mulkida bo'ladi va ulardan olingan daromad barcha fuqarolar manfaati uchun ishlatiladi. Bu tamoyil islom iqtisodiyotining adolat va ijtimoiy farovonlikni ta'minlashga bo'lgan yondashuvini aks ettiradi.

Islom moliya huquqi, roman-german va umumiy huquq tizimlariga qaraganda, etika asoslangan o'ziga xos alternativani taqdim etadi. Bu tizimning ajralib turadigan jihati shundaki, u adolat, xavf-xatarni bo'lishish va ijtimoiy mas'uliyatga katta e'tibor qaratadi. Bunday yondashuv, an'anaviy foizga asoslangan moliyaviy amaliyotlardan farq qiladi. Shunday bo'lsa-da, islomiy moliyaning global bozorga integratsiyalashishi ba'zi qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi, xususan, shariat tamoyillarini musulmonlar ko'pchilikni tashkil qilmagan mamlakatlarning tartibga solish tizimlariga moslashtirishda.

Biroq, bu qiyinchiliklarga qaramay, islomiy moliya sukuk (islomiy obligatsiyalar) va takoful (islomiy sug'urta) kabi innovatsion mahsulotlarni va blokcheyn kabi yangi texnologiyalarni qabul qilish orqali o'sishda davom etmoqda. Islomiy moliyaning global iqtisodiyotga integratsiyasi davom etar ekan, uning axloqiy va ijtimoiy mas'uliyatga asoslangan sarmoyalarga e'tibori, an'anaviy moliyaga alternativ izlayotgan investorlar sonini oshirishi mumkin.

Shu bilan birga, islom moliya huquqi islom huquqining alohida normalar guruhi sifatida turli fiqh bo'limlaridan olingan normalarni birlashtiradigan kompleks va integratsiyalashgan katta bo'limni ifodalaydi. Bu tizimning o'ziga xosligi shundaki, u nafaqat moliyaviy operatsiyalarni, balki ijtimoiy adolat va axloqiy mas'uliyatni ham hisobga oladi.

Renat Bekkinning fikriga ko'ra, islom moliya huquqi masalalarini o'rganish uchun ba'zi asosiy institutlarni belgilash muhimdir.[12] Ular quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. **Soliq tizimi:** Islom moliya huquqining maqsadi shariat talablariga mos, shu bilan birga iqtisodiy rivojlanish vazifalariga javob beradigan zamonaviy va samarali soliq tizimini yaratish uchun huquqiy asoslarni shakllantirishdir. Bu tizimda musulmon huquqiga zid bo'lmagan soliqlar bo'lishi kerak.
2. **Moliyaviy bozor:** Islomiy banklar va boshqa islomiy moliyaviy institutlar, shuningdek, qimmatli qog'ozlar bozorini tartibga solish. Davlatning moliyaviy sohadagi asosiy vazifalaridan biri shariat talablari asosida pul mablag'lari taqdim etuvchi islomiy banklar va boshqa moliyaviy institutlar faoliyatini nazorat qilishdir.
3. **Valyuta tartibga solinishi:** Valyuta bilan bog'liq bitimlarda shariat tomonidan belgilangan cheklovlar mavjud. Masalan, Payg'ambarimiz (s.a.v.)ning mashhur hadislarini,

“dengizdagi baliqni sotmang” kabi rivoyatlar asosida valyuta bitimlari bo‘yicha quyidagi tamoyillar ishlab chiqilgan:

- Har bir tomon bitim tuzilayotganda valyutaga egalik qilishi kerak va valyuta almashinuvi darhol amalga oshirilishi lozim.
- Bir xil valyutadagi pulni har xil miqdorlarda almashtirish mumkin emas.
- Qarzdorliklar bir xil birliklarda hisoblanishi va to‘lanishi kerak.

4. **Shariat nazorati va kuzatuv:** Sud tajribasiga asoslanib, Markaziy bank huzurida tashkil etiladigan Oliy Shariat kengashi islomiy moliyaviy institutlarning shariatga muvofiqligini nazorat qiladi. Bu kengash islomiy moliyaviy institutlar uchun oliy apellyatsiya organi sifatida xizmat qilishi kerak.

Bekkinning ta’kidlashicha, bu institutlar islom moliya huquqining samarali va adolatli ishlashini ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi.

Xulosa sifatida, Islomiy moliyaviy huquq normalari asosan musulmon huquqshunoslarining ilmiy asarlarida jamlanganligi uning o‘ziga xos xususiyatlaridan biridir. Bunda, huquqiy normalarni shakllantirish va amaliyotda qo‘llash uchun qiziqish bildirgan davlatlarga taklif etish vazifasi hozirda nufuzli xalqaro tashkilotlarga yuklanadi. Bunga misol sifatida Islom hamkorlik tashkiloti huzuridagi Islomiy huquq akademiyasi kengashini keltirish mumkin, bu tashkilot turli davlatlardan musulmon huquqshunoslarini birlashtiradi.

Bundan tashqari, islomiy moliyaviy huquq normalarini ishlab chiqishga ixtisoslashgan yangi tashkilotlarning tashkil etilishi ham mumkin. Bunday tashkilotlar, o‘z tarkibiga turli mamlakatlardan nufuzli olimlarni jalb qilgan holda, natijalarini musulmon dunyosida tezroq qo‘llash imkoniyatini yaratadi. Bu esa islom moliyasining samarali rivojlanishiga va shariatga muvofiq tizimning global miqyosda integratsiyasiga yordam beradi.

Adabiyotlar/Литература/References:

1. Сюкияйнен Л.Р. Правовые основы исламской экономики: взаимодействие исламской и европейской правовых культур // Pax Islamica. – 2010. – № 1 (4). – С. 163–180.
2. Беккин Р.И. Исламская экономика: универсальная теория развития или одна из моделей третьего пути? // Восток (Oriens). – 2012. – № 5. – С. 99–112.
3. Торнау Н. Изложение начал мусульманского законовещения. – М.: Адир, 1991. – 475, LXII, 87 с.
4. Керимов Г.М. Шариат. Закон жизни мусульман. – М.: Ленон, 1999. – 303 с
5. Р.И. Беккин. Исламское финансовое право и его роль в регулировании исламских финансов. М.: Ученые записки казанского университета, 2013. – 140 с.
6. Садагдар М.И. Основы мусульманского права. – М.: Ун-т дружбы народов, 1968. –154 с.
7. Vogel F.E., Hayes S.L. Islamic Law and Finance: Religion, Risk, and Return. – London: Kluwer Law International, 1998. – 312 p
8. Gazizova R.G. Teoreticheskie nachala musulmanskogo prava kak osnova pravovogo regulirovaniya finansovoy sistemy Blizhnevostochnyh stran. – Kazan: Kazanskiy federal'nyu universitet, 2010. – 256 p.
9. Ayub, M. (2007). Understanding Islamic Finance. Wiley Finance Series.
10. Беккин, Р.И., Исламские налоги в системе налогообложения мусульманских стран// Налоговая политика и практика//№ 6/2007, С. 65-69.
11. Ледакова, Ю., Казарян, А., Непомнящий, А., Благотворительность: налоговые и правовые аспекты, Журнал "Право и безопасность", Номер – 4 (37), Декабрь 2010.

12. Беккин Р.И. Исламская экономика: универсальная теория развития или одна из моделей третьего пути? // Восток (Oriens). – 2012. – № 5. – С. 99–112

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOYIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ S/1 (5) – 2025

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro‘yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas’uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog‘och ko‘chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog‘lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).